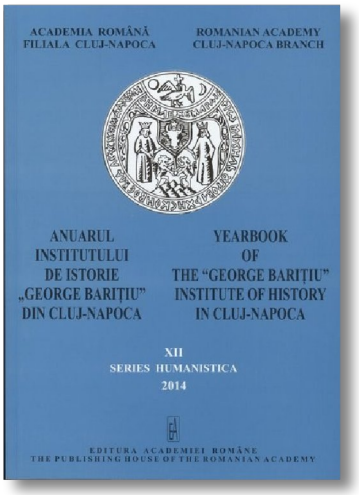

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Policentrismul Școlii sociologice de la București: calea metodologică la Henri H. Stahl

Dumitru Sandu

How to cite this article:
Sandu, Dumitru (2014) *Policentrismul Școlii sociologice de la București: calea metodologică la Henri H. Stahl*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 12, pp. 7–18. DOI: 10.5281/zenodo.22966365

© 2014: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

SOCIOLOGIE ŞI ANTROPOLOGIE

POLICENTRISMUL ŞCOLII SOCIOLOGICE DE LA BUCUREŞTI: CALEA METODOLOGICĂ LA HENRI H. STAHL

Dumitru Sandu

Universitatea Bucureşti

Abstract. *Contrary to its unique mentor name, Gusti School was, after a short unitary period, a polycentric one. Dimitrie Gusti built his school of thought and practice on systemic, methodological, institutional, topical and mentoring paths. Henri H. Stahl, his collaborator, acted even early in the 1930 as an emerging centre in the Gusti School. He codified for fieldwork the methodological project of the Gusti's monographic approach and acted as a mentor for successive waves of young researchers in the interwar period an later on, up to his passing away in 1991. The current time community development social engineering was first of all codified by Henri Stahl (1935), after the first year of work in Royal student's teams. He went far beyond Gusti's frame of thought by the theory of devalmas (traditional, common ownership) village, social archaeology method, theory of community based on diffuse tradition, rules of modernising the village by itself ("ridicarea satului prin el însuşi") etc. Other top leaders in the Gusti School, like Anton Golopenţia, Traian Herseni and Mircea Vulcanescu, provide by their activity support for the idea that the Sociological School from Bucharest was a polycentric one. The article supports the idea that Henri H. Stahl was one of the key, long term actors in a polycentric community of practice launched by Dimitrie Gusti in the between the two World Wars in Romania.*

Key words: *sociological school, Sociological School from Bucharest, menthorship, sociological monography, community development, sociology of Henri H. Stahl.*

De ce să mai citim astăzi pe Gusti sau pe oricare alt monografist al anilor '30? Monografia – extinsă ca la Nerej[1] sau sumară ca la Golopenția[2] – este moartă sau de utilitate neconvingătoare?[3] Varianta ei extinsă era puternic criticată încă din

[1] H. H. Stahl, *Nerej, un village d'une région archaïque: Les manifestations économiques, juridiques et administratives. Unités, procès et tendances sociales*, Bucureşti, Institut des sciences sociales de Roumanie, 1939.

[2] A. Golopenţia, *Monografia sumară a satului*, „Curierul Serviciului Social", V, nr. 4, 1939.

[3] „Monografia sumară" propusă explicit de Anton Golopenția ca bază pentru realizarea studiilor în cele 60 de sate anchetate în vara anului 1938 a fost, fără îndoială, o contribuție majoră la depăşirea limitelor monografiei comprehensive a lui Gusti. În evaluarea pe care o face în 1942 asupra cercetării din 60 de sate, Golopenția (A. Golopenția, D. C. Georgescu*, 60 sate româneşti, cercetate de*

anii ’30 de către Anton Golopenția. Ce mai spune *Nerejul* despre istoria recentă a satului românesc, departe de devălmăşia vrânceană[4], rătăcit în tranzițiile cumulative ale postcomunismului sau integrării europene? Ridicarea satului din sărăcie şi izolare se mai poate face sub influența unor soluții de tipul echipelor regale studențeşti sau al unor variante actuale ale carlismului sau gustismului din proiectul Serviciului Social?[5] Nu s-au schimbat fundamental modalitățile de modernizare a satului? Acum legătura cu modernitatea occidentală nu se face prin fonduri structurale, LEADER, GAL-uri, FRDS[6], sau direct prin euro-navetiştii pe care îi avem în Italia, Spania, Austria sau alt colț al Uniunii Europene?

Oare rămân toate temele menționate numai pe seama istoricilor, a celor interesați de mersul ideilor în perioada interbelică? Sau de felul în care comunismul a curmat brusc o şcoală de gândire socială de mare potențial? Nu cumva invocarea frecventă a lui Gusti şi a Şcolii căreia i-a dat numele – frecventă în comunismul de după mijlocul anilor ’60 sau în postcomunismul postdecembrist – a fost mai mult una ritualică, de simplă omagiere, justificată desigur, dar fără folos consistent[7] în mersul cunoaşterii sociologice din România sau de aiurea?

Nu cred că poate fi dat un răspuns la toate aceste întrebări sau la cele înrudite lor fără judecare caz cu caz, temă cu temă. Oricum, în spațiul restrâns al acestui

echipele studențeşti în vara 1939, Bucureşti, Institutul de Ştiințe Sociale al României, 1942) notează clar nemulțumirile sale întemeiate: numai 16 echipe au redactat monografii sumare conform instrucțiunilor primite, fie pentru că echipierii erau nespecialişti, fie pentru că au fost dezinteresați, fie pentru că presiunea pentru activități practice în sate a fost mai puternică. Este probabil însă că problema a avut şi o altă sursă legată de operaționalizarea metodei ca atare. Parcurgerea schemei de lucru detaliate în 1939 indică încă o formulă pe cadre şi manifestări, cu mai puțini indicatori de completat decât în varianta exhaustivă a monografiei, dar tot greoaie. Este posibil ca şi acest fapt să fi contribuit la nerealizarea tuturor monografiilor sumare aşteptate. În plus, în autorecenzia pe care o întocmeşte, Golopenția remarcă şi necorelarea dintre capitole. Multe dintre neajunsurile semnalate sunt comune cu critica pe care Stahl o face la volumul despre Nerej, pe care l-a coordonat: empirism, necorelare capitole, redactare greoaie etc. Deschiderea metodologică pe care Golopenția o realiza prin monografiile sumare era însă fundamentală, subsumată dorinței sale de a face nu „știință pentru știință”, ci știință „cu rost, capabilă să deosebească esențialul de întâmplător”, după cum declara Ştefaniei Cristescu într-o scrisoare din 1937 (A. Golopenția, *Rapsodia epistolară*, vol. III, Bucureşti, Edit. Enciclopedică, 2012, p. 431). Pentru raportul dintre monografia sumară, monografia extinsă, atlasul social şi abordările actuale în domeniu este nevoie de o analiză detaliată, separată, în alt context. Ceea ce părea utopie în anii ’30 în legătură cu realizarea atlasului social al României este în bună măsură rezolvabil astăzi prin folosirea datelor statistice existente şi a mijloacelor moderne de analiză a datelor. Insuficiente, dar indicative în acest sens ar putea fi experiențe de genul indicelui dezvoltării sociale a localităților (IDSL), calculat pentru toate comunele şi oraşele țării, cu date 2008 de la Institutul Național de Statistică (D. Sandu, *Social Disparities in the Regional Development and Policies of Romania*, „International Review of Social Research”, I, nr. 1, 2011, p. 10–30.

[4] H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmaşe româneşti*, vol. I, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1958.

[5] D. Gusti, *Bazele ştiințifice ale serviciului social*, „Sociologie Românească”, IV, nr. 1–3, 1939, p. 1–8.

[6] *** *Practica dezvoltării comunitare*, D. Sandu (coord), Iaşi, Edit. Polirom, 2007.

[7] Z. Rostás, *Atelierul gustian: o abordare organizațională*, Bucureşti, Edit. Tritonic, 2005, p. 8.

articol[8] nu îmi propun un obiectiv de o astfel de anvergură. Ceea ce intenţionez este numai deschiderea unei discuţii din perspectiva reflecţiei metodologice care a fundamentat demersul de cercetare şi de acţiune sau de cercetare-acţiune socială la linia Henri H. Stahl.

Fiind vorba de o introducere la o bibliotecă virtuală de proporţii considerabile, scopul meu este în primul rând acela de a marca o posibilă variantă de regândire a Şcolii Sociologice de la Bucureşti (SSB), cu deschiderea argumentării pe cazul Henri H. Stahl. Validarea de detaliu a abordării propuse ar putea fi una dintre mizele lecturii întregii baze de date din SOCIOLBUC.

1. **POLICENTRISMUL**

Ipoteza de bază a analizei susţine că SSB a fost o şcoală policentrică încă din anii ’30, structurată, pe termen mediu şi lung, pe căi multiple – instituţional, de gândire sistemică, metodologie, tematică şi mentorat. Centralitatea pe care fiecare dintre liderii Şcolii şi-a asigurat-o, în grade diferite, a fost o combinaţie a modalităţilor menţionate. În timp, gradul sau tipul de centralitate au suferit modificări.

Fondatorul Şcolii, Dimitrie Gusti, s-a impus în perioada interbelică prin construcţie instituţională, gândire sistemică în sociologie, construcţie metodologică, tematică abordată şi mentorat. Este singurul dintre liderii grupului care a acţionat prin toate cele cinci modalităţi de afirmare a poziţiei de lider de şcoală. Seminarul de Sociologie, Institutul Social Român, Ministerul Educaţiei, Fundaţia Culturală „Principele Carol”, Serviciul Social, toate acestea sunt instituţii pe care Dimitrie Gusti le-a coordonat şi folosit (şi) pentru lansarea/afirmarea Şcolii Româneşti de Sociologie.

Calea metodologică de afirmare a contribuţiei proprii, fie prin codificarea monografismului, fie prin inventarea altor perspective a fost, poate, cea mai larg adoptată modalitate de afirmare a elevilor lui Gusti, în special la Stahl, Golopenţia şi Herseni. Pentru gustiştii care au supravieţuit fizic temniţelor sau marginalizării comuniste[9], Herseni şi Stahl, raportarea la etapa interbelică a Şcolii va fi diferită, strategiile de cercetare şi de publicare, de asemenea. Mă voi referi în continuare la particularităţi ale lui Henri H. Stahl în câştigarea centralităţii sale ştiinţifice în cadrul SSB. Analize separate, specifice, sunt necesare pentru fiecare dintre ceilalţi elevi de marcă ai lui Gusti.

[8] Mulţumesc profesorilor Sanda Golopenţia şi Zoltán Rostás pentru comentariile la o formă anterioară a acestui material. Evident, responsabilitatea pentru punctele de vedere susţinute îmi aparţine în întregime.

[9] Perioada comunistă a curmat brusc drumul Şcolii Gusti: Golopenţia (septembrie 1951) şi Vulcănescu (octombrie 1952) îşi încheie viaţa în închisorile vremii; complet marginalizat, Gusti nu va mai ajunge să se apropie de sociologie până la dispariţia sa (1955); Herseni petrece aproape cinci ani în închisoare (1951–1956).

2. PREZENȚĂ PUBLICISTICĂ ÎN SPAȚIUL VIRTUAL

O inspectare a numărului de citări şi a frecvenței relative a citărilor (indicele h[10]) pe fiecare dintre liderii SSB, pe perioade diferite de timp, poate oferi o primă imagine asupra percepției publice actuale a acestora la nivel de spațiu virtual. În perioada 1928–1948, Dimitrie Gusti a publicat 162 de titluri, conform unei statistici întocmite de Paula Herseni[11]. Dintre acestea, 23 sunt regăsite în inspectarea care se poate face automat pe internet (*tabelul 1*). Mentorul Şcolii se află, din acest punct de vedere, şi în spațiul digital, în poziție de lider, urmat, la diferență considerabilă, de către Stahl şi Herseni cu număr relativ egal de publicații. Ca număr de citări însă, Henri H. Stahl (HHS) era deja la un nivel relativ egal cu Dimitrie Gusti. Indicele de impact *h* era relativ egal pentru Gusti, Herseni şi Stahl.

Tabelul 1

Prezența actuală (2012) a publicisticii principalilor reprezentanți ai Şcolii Sociologice de la Bucureşti în spațiul virtual[12]

Indicatori	Total			1928–1948		
	Publicații	**Citări**	**Indice *h***	**Publicații**	**Citări**	**Indice *h***
Henri H. Stahl	72	304	9	17	68	4
Traian Herseni	61	161	7	15	40	4
Dimitrie Gusti	68	140	6	23	64	5
Mircea Vulcănescu	36	57	4	2	2	1
Anton Golopenția	26	21	2	6	6	2
Octavian Neamțu	12	11	2	2	3	1
Xenia Costa-Foru	3	10	2	2	7	2

Măsurile prezentate sunt dependente de ceea ce există înregistrat în format electronic, pe internet, din publicațiile şi citările sociologilor afirmați inițial în Şcoala Gusti. Datele sunt semnificative pentru actualitatea autorilor respectivi în conştiința comunităților sociologice din România şi din străinătate. Măsurile de impact – date de numărul de citări şi de indicii h – sunt, evident, condiționate de prezența textelor în spațiul virtual, de longevitatea autorului şi de numărul de ani în care a avut libertatea de a publica. De notat că ierarhia dintre Stahl, Herseni şi

[10] Indicele Hirsch (h) indică numărul de h de publicații (din totalul celor N înregistrate) care au cel puțin h citări fiecare, deosebite de restul celor (N-h) publicații pentru care există mai puțin de h citări pe material. Pe cazul HHS, cu datele din *tabelul 1*, vom spune că nouă dintre cele 72 de publicații care apar pe internet, în cazul său, au cel puțin nouă citări fiecare. Restul de 63 publicații au mai puțin de 9 citări fiecare dintre ele. Şi mai simplu, vom putea spune că indicele Hirsch specifică numărul minim de citări pentru publicațiile cele mai citate în seria unui autor dat.

[11] Vezi A. Mihu, *Studiu introductiv*, în T. Herseni, *Sociologie. Teoria generală a vieții sociale*, Bucureşti, Edit. Ştiințifică şi Enciclopedică, 1982, p. 11.

[12] Determinări realizate prin programul *Publish or Perish*, decembrie 2012.

Gusti se menține, pe total perioadă, identică şi dacă analiza se face nu cu indicele *h*, ci prin numărul mediu de citări pe publicație: 4,2 pentru HHS, 2,6 la Herseni şi 2,1 la Gusti. Pe total perioadă, până în 2012, ierarhiile de actualitate publică în spațiul virtual sunt însă mult diferite. Prin număr de citări şi indice *h* de impact, HHS trece pe prima poziție, urmat de Herseni şi Gusti. Desigur, longevitatea şi împrejurările de viață sunt diferite şi explică foarte multe dintre diferențe.

Dincolo de aceşti factori însă, hotărâtor este rolul publicării în limbi străine. Cea mai citată carte a lui HHS este *Traditional Romanian Village Communities. The Transition from the Communal to the Capitalist Mode of Production in the Danube Region*, publicată la Cambridge University Press în 1980, traducere realizată de Daniel Chirot şi Holley Coulter Chirot la volumul publicat inițial în franceză la Editura Academiei RSR şi CNRS[13]. Varianta engleză a lucrării are 50 de citări, iar cea franceză numai 35. Volumul de maxim succes al profesorului Stahl este în linie de deplină continuitate cu cercetările pe care le întreprinde încă din perioada interbelică pe teme de sociologie istorică. După cele două volume publicate în engleză în 1980 şi franceză în 1969, pe locul al treilea ca număr de citări este lucrarea despre Nerej publicată în franceză în 1939.

S-ar putea trage concluzia, din cele spuse anterior, că centralitatea lui HHS sub aspectul impactului public actual este dată de tematică – sociologie istorică şi de limba folosită în publicare. Şi totuşi nu este atât de simplu. În seria lucrărilor de maximă citare la HHS (cu peste 9 citări), apar şi volumul memorialistic din 1981[14] *Amintiri şi gânduri din vechea şcoală a monografiilor* sociologice, dar şi volumele de metodologie pe tehnică monografică[15] şi de teoria şi practica investigațiilor sociale[16]. Asupra rolului metodologiei în consolidarea poziției lui HHS în comunitatea ştiințifică voi aduce câteva specificări în continuare.

3. **REFLEXIVITATEA METODOLOGICĂ**

Metoda monografică aplicată în special în cercetarea satului a fost marcatorul de şcoală sociologică folosit de Gusti în perioada lansării proiectului său de cercetare. În varianta ei de monografie extinsă, integralistă, metoda şi-a pierdut repede atractivitatea. În punctul zero al aplicării ei pentru primele cercetări comunitare de la Goicea Mare (1925), Ruşeţu (1926), Nerej (1927), Fundul Moldovei (1928), Drăguş (1929), Runcu (1930) şi Cornova (1931), ea a avut însă un rol deosebit de important.

[13] H. H. Stahl, *Les anciennes communautés villageoises roumaines: asservissement et pénétration capitaliste*, Bucarest et Paris, Èditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie et de CNRS, 1969.

[14] H. H. Stahl, *Amintiri şi gânduri: din vechea şcoală a monografiilor sociologice*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1981.

[15] Idem, *Tehnica monografiei sociologice*, Bucureşti, Edit. Institutului Social Român, 1934.

[16] Idem, *Teoria şi practica investigațiilor sociale*, vol. I (*Metode şi tehnici*), Bucureşti, Edit. Ştiințifică, 1974.

Era, în fapt, prima paradigmă metodologică românească de cercetare sistematică, ştiinţifică a satului, ruptură clară cu improvizaţia sau subiectivismul cunoaşterii spontane prin simpla aducere aminte, participare la fenomen nedublată de rigorile observaţiei ştiinţifice[17].

Ceea ce conferă actualitate sociologiei stahliste[18] este în primul rând reflexivitatea de ordin metodologic, capacitatea autorului de a se adapta din ce în ce mai mult rigorilor ştiinţifice prin autoevaluare, autocorecţie. Nu încape îndoială că în această dinamică a reflexiei metodologice a contat foarte mult şi ceea ce s-a întâmplat în mediul imediat de lucru, în interiorul SSB. La fel de mult, sau poate chiar mai mult a contat însă şi dinamica experienţei proprii de cercetare şi/sau acţiune socială. Filiaţia ideilor în relaţia lor cu cei doi termeni menţionaţi – SSB şi practica proprie de lucru la HHS – este mai mult de domeniul istoriei sociologiei şi al istoriei profesionale personale. Interesele majore ale prezentei analize sunt legate de: a) identificarea principalelor schimbări în receptarea publică a lucrărilor semnate de HHS şi b) semnalarea posibilelor aspecte de actualitate din lucrările sale publicate în decursul a peste 60 de ani (1929–1991). Acesta este motivul pentru care temele care ţin mai mult de istoria ideilor vor fi invocate, în prezentul material, în principal prin note de subsol. Accentul va fi pus mai mult pe componentele metodologice şi de dezvoltare comunitară din lucrările sale, dat fiind faptul că acestea au fost trecute, în citările actuale, în plan secund faţă de lucrările de sociologie istorică. Opţiunea derivă din faptul că textul de faţă este scris ca o introducere la secţiunea Stahl din Biblioteca Virtuală a Şcolii Sociologice de la Bucureşti (SOCIOLBUC). Sper ca prin conţinutul său să faciliteze repunerea în dezbatere a unora dintre lucrările profesorului, relativ uitate, precum *Pentru Sat* (1939), cele două volume de *Teoria şi practica investigaţiilor sociale* (1974, 1975), *Eseuri critice despre cultura populară românească* (1983), dar şi asupra lucrării sale fundamentale, *Les anciennes communautés villageoises roumaines: asservissement et pénétration capitaliste* (1969) etc. Desigur, sugestiile de semnalare a actualităţii unor lucrări îşi au doza lor de subiectivitate şi ţin de interesele de cercetare majore ale autorului acestui text pentru metodologie şi analiză/dezvoltare comunitar-regională.

Principalele forme ale reflexivităţii întâlnite la HHS sunt codificările de metodă şi (auto)evaluarea critică. *Tehnica monografiei sociologice* (1934) reprezintă întreprinderea fondatoare pentru codificarea practicii monografice de cercetare. Îmi par a fi încă actuale nu atât îndrumările sau planurile specifice pentru diferite categorii de cadre sau manifestări, cât precizările referitoare la modul de alegere a faptelor sociale, a unităţilor sociale, regulile de observare sociologică sau de

[17] Idem, *Metode şi moravuri „ştiinţifice”*, „Revista Fundaţiilor Regale”, XII, nr. 1, 1945, p. 155–167.

[18] Fenomenul se reîntâlneşte, cu accente diferite, şi la Anton Golopenţia şi, parţial, la Traian Herseni.

organizare a muncii pe teren. După ce va publica, în 1939, lucrarea în trei volume despre Nerej, în autorecenzia pe care o scrie în 1942 la volumul respectiv[19], Stahl revine critic la experienţă[20]. Realizează că aspiraţia descriptivă integralistă nu trebuie preluată şi în redactare. În prezentarea rezultatelor de analiză, „arhitectonica unei clădiri a gândului”[21] trebuie să fie ţinta. Dosarele tematice greoaie, pe cadre şi manifestări, îşi pot avea locul în anexe. Ulterior, în 1974, când reia tematica metodologică, devine şi mai critic, notând clar caracterul utopic al ideii de monografiere a ţării, sat cu sat[22].

Ieşirea din monografismul îngust de tip integralist şi atomar este promovată în SSB însă, cu o contribuţie esenţială a lui HHS, încă din momentul în care se trece de la alegerea satelor pentru cercetare strict pe considerente de avantaj contextual (Goicea Mare şi Ruşeţu)[23] la alegerea lor pe criterii de reprezentativitate regională:

> *„N-aş vrea să afirm că programul cercetărilor monografice care au urmat, câţiva ani de zile, a fost determinat exclusiv de mine. Totuşi, cuvântul meu a trebuit să aibe o greutate oarecare, căci nu a putut rezulta din simplu hazard faptul că după Ruşeţu a fost aleasă Vrancea ca loc de studiu, adică o regiune care avea faima de «răzeşie» clasică, socotită de Cantemir drept «republică ţărănească», după care a urmat «Vechiul Ocol al Câmpulungului Moldovenesc», adică cea de-a doua «republică» pomenită de Cantemir, apoi «Ţara Oltului», de asemenea ţară clasică a composesoratelor româneşti, apoi judeţul Gorj, în care masa satelor libere era copleşitoare. În sfîrşit Orheiul,*

[19] H. H. Stahl, *Nerej, un village d'une région archaïque*. Monographie sociologique par H. H. Stahl, Bucureşti, Institut Roumanin des Sciences Sociales, 1940, 3 vol., în „Sociologie Românească”, IV, nr. 7–12, p. 623–627.

[20] În trecerea de la schema neoperaţională a monografiilor pe schemă fixă – 4 cadre, 4 manifestări şi cu aglomerare de date care nu se puteau lega între ele –, un rol esenţial a revenit, fără îndoială, lui Anton Golopenţia. Schimbările pe care acesta le promovează pe căi multiple – monografia sumară, centrarea pe probleme, reorganizarea revistei „Sociologie Românească”, cercetările pe *60 de sate* şi cele din plasa Dâmbovnic etc. – au jucat un rol esenţial în acest sens, cu efecte vizibile la nivelul întregii comunităţi gustiene. Dificultăţile efective ale înfăptuirii acestor schimbări sunt clar marcate în corespondenţa Anton Golopenţia – Ştefania Cristescu (S. Golopenţia, *Introducere*, la A. Golopenţia, *Rapsodia epistolară*, vol. III, ed. cit., p. LXVI–LXXXIII).

[21] H. H. Stahl, recenzie la *Nerej, un village d'une région archaïque* …, ed. cit., p. 626

[22] H. H. Stahl, (1975), *Teoria şi practica investigaţiilor sociale*, vol. II (*Cercetarea zonală*) Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1975, p. 142.

[23] „Seminarul de sociologie, atunci când a plecat în cele dintâi campanii monografice, şi-a ales satele după uşurinţele practice pe care le ofereau. Au fost alese satele care ridicau un minimum de dificultăţi” (H. H. Stahl, *Tehnica monografiei sociologice*, Bucureşti, Edit. Institutului Social Român, 1934, p. 107). Pentru alegerea primului sat, motivaţia este şi mai clară: „Unul dintre membrii Seminarului, d. Gh. Popescu-Goicea, începuse de mai multă vreme o mică schiţă a satului său natal, Goicea-Mare din jud. Dolj. Seminarul hotărăşte deci să facă prima sa încercare în acest sat, astfel ca tot materialul ce se va culege să folosească monografiei mai dinainte începută de unul dintre membrii lui.” (H. H. Stahl, *Şcoala monografiei sociologice*, 1936, p. 1138).

de asemenea regiune de puternice sate de ţărănie liberă" (H. H. Stahl, 1981, p. 46)[24].

Puternica polemică pe care HHS o lansează în 1938 despre cultura populară în concepţia lui Lucian Blaga[25], reluată în anii '80[26], este construită tot în baza unei polarităţi metodologice. Ceea ce contestă Stahl în teoria stilului la Blaga, aplicată pentru cultura populară românească, este nu abordarea filosofică, ci sociologia implicită a explicării culturii populare[27] printr-un singur factor, eliminându-se orice determinism dincolo de categorii „semi-kantiene" asociate matricei stilistice, şi pretinzând argumentarea despre cultura satului prin simpla experienţă proprie a copilăriei. Acestei analize, HHS îi opune o abordare în care teoria „obştii pe bază de tradiţie difuză"[28], observarea sistematică şi considerarea determinărilor sociale multiple ale folclorului joacă un rol esenţial.

O altă familie tematică în care reflexivitatea metodologică a lui Stahl se manifestă puternic, cu rezultate pe deplin viabile şi astăzi, este cea a codificării regulilor de lucru şi conceptualizare în cercetarea regională. Volumul al doilea din *Teoria şi practica investigaţiilor sociale* este primul manual de metodologie a cercetării sociale regionale, extrem de util şi în continuare[29]. Discutarea variantelor de integrare a cercetării regionale sau zonale cu cea locală sau comunitară în cadrul volumului[30], spre exemplu, poate fi de utilitate nemijlocită şi în cercetările spaţiale actuale. Exemplele de analiză a ariilor social-culturale, pe tipuri de sate (de colonizare, „slobozii", izolate, pe cursuri de ape etc.), reţele de localităţi, de drumuri, rămân, de asemenea, exemplare. Reconstituirea formelor juridice dispărute în timp prin supravieţuirea urmelor lor în teritoriu, folosind ceea ce profesorul Stahl a numit arheologia socială, este una dintre contribuţiile sale majore atât la cercetare, pentru sociologie istorică, cât şi la cea comunitar-regională[31].

Viabilitatea cadrului de gândire stahlist este argumentată nu numai de teoria satului devălmaş, teoria obştii pe bază de tradiţie difuză, codificarea regulilor de observare socială la sat, ci şi de codificările explicite pe care le formulează pentru ceea ce astăzi denumim *dezvoltare comunitară.* La sfârşitul primului an de lucru în

[24] Tipul de argumentare, citat după *Amintiri şi gânduri din vechea şcoală a monografiilor sociologice* (ed. cit.), era prezentat ca atare şi în *Tehnica monografiei sociologice* (p. 107).

[25] H. H. Stahl, *Satul românesc. O discuţie de filosofia şi sociologia culturii*, „Sociologie Românească", II, 1937, p. 489–502; idem, *Filosofarea despre filosofia poporului român*, „Sociologie Românească", III, 1938, p. 104–119; idem, *Teoria abisală a d-lui Lucian Blaga*, „Sociologie Românească", III, nr. 1–3, 1938, p. 10–18.

[26] Idem, *Eseuri critice despre cultura populară românească*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1983.

[27] Idem, *Satul românesc. O discuţie de filosofia şi sociologia culturii…*, ed. cit., p. 490.

[28] Idem, *Satul românesc…*, ed. cit.; idem, *Eseuri critice…,* ed. cit., p. 270.

[29] H. H. Stahl, *Teoria şi practica investigaţiilor sociale*, vol. II (*Cercetarea zonală*), Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1975.

[30] *Ibidem*, p. 36–38.

[31] Idem, *Vatra satului Cornova*, „Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială", X, nr. 1–4, 1932, p. 118–135.

formula echipelor regale studenţeşti, Stahl publică studiul fondator pentru acest domeniu în România[32]. Pentru prima dată în literatura noastră de specialitate sunt formulate reguli extrem de importante ale intervenţiilor sociale de tip participativ: educarea „îndoită a satului de către echipă dar mai ales a echipei de către sat", acordarea priorităţii problemelor legate de economie şi sănătate, constituirea căminelor culturale ca „unire laolaltă a tuturor oamenilor de bine dintr-un sat" pentru ridicarea satului prin el însuşi[33].

4. **CONCLUZII**

Actualitatea sporită pe care sociologia stahlistă o are în literatura actuală (vezi *tabelul 1*) derivă în principal din modul în care autorul şi-a susţinut, teoretic şi metodologic, principalele teme abordate – legate de: a) organizarea socială a satului devălmaş, b) „obştea pe bază de tradiţie difuză", c) modul de pătrundere a capitalismului în Estul Europei[34], precum şi d) tehnologia „ridicării satului prin el însuşi"[35]. Reflexivitatea metodologică, exersată la început pe structurarea cercetării monografice şi a dezvoltării comunitare, a fost, foarte probabil, principalul mecanism de autorealizare profesională la H. H. Stahl.

Diferenţa de performanţă dintre studiul empirist din 1939 asupra Nerejului, scris în deplină ortodoxie monografistă[36], şi lucrarea capitală din 1969 asupra vechilor comunităţi săteşti ale României[37] este cea mai bună măsură a drumului lung pe care a ştiut să îl parcurgă: prin autocritica Nerejului[38], folosirea cercetării comparative în spaţiul naţional şi inter/trans-naţional, prin afirmarea „interdiscipli-

[32] Idem, *Experienţa echipelor regale studenţeşti*, „Revista Fundaţiilor Regale", II, nr. 1, 1935, p. 140–152.

[33] Pentru detalii asupra contribuţiilor SSB, ale lui Henri Stahl în mod particular, la structurarea tehnicilor de dezvoltare comunitară în România începând cu perioada interbelică, vezi D. Sandu, *Gândirea regională în mişcarea gustiană de ridicare a satului*, „Transilvania", nr. 11–12, 2012, p. 6–13; idem, *„Ridicarea satului" prin el însuşi: ideologii şi practici în interbelicul românesc*, „Secolul 21", nr. 1-6, 2012.

[34] H. H. Stahl, *Traditional Romanian Village Communities*. *The Ttransition from the Communal to the Capitalist Mode of Production in the Danube Region*, Cambridge and Paris, Cambridge University Press and Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 1980; idem, *Théories des processus de «modernisation» des Principautés Danubiennes et de l'ancien Royaume de Roumanie (1850–1920)*, "Review (Fernand Braudel Center)", 1993, p. 85–111.

[35] Idem, *Pentru sat*, Bucureşti, Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", 1939.

[36] David Gaiţă remarcă, pe bună dreptate, că în Nerej cercetarea se face deja pe o problemă cheie, cea a răzeşiei. Tematica istorică nu mai joacă rolul de simplu cadru explicativ ca în schema gustiană, ci devine centru major de interes, problemă-cheie [D. M. Gaiţă, *Henri H. Stahl et la monographie gustienne*, „Les Etudes Sociales" (Sociologie et politique en Roumanie, 1918–1948), nr. 153–154, 2011, p. 177]. Monografia stahlistă este minimalistă (*ibidem*) sau chiar infidelă în raport cu cea gustiană (*ibidem*, p. 172).

[37] H. H. Stahl, *Les anciennes communautés villageoises roumaines*…, ed. cit.

[38] Idem, Recenzie la *Nerej, un village d'une région archaïque* …, ed. cit.

narității în echipă de unul singur" (ca istoric, sociolog, demograf, geograf şi statistician).

Genul de metodologie sociologică promovată de H. H. Stahl pe tot parcursul drumului său profesional a fost puternic marcat de integrarea unor metode diferite, calitative şi cantitative, de lucru în echipă sau de unul singur, mono- sau interdisciplinar etc. A fost, hotărât, împotriva:

- formalismului matematic în tratarea fenomenelor sociale: „orice matematizare a fenomenelor sociale, neînsoțită de descrierea lor analitic-descriptivă, este nu numai nulă, ci de-a dreptul inducătoare în eroare. Adevărul acesta îl ştia foarte bine, încă de acum un veac şi jumătate, matematicianul-filozof, creator al sociologiei moderne, Auguste Comte, atunci când spunea că «orice matematizare ruptă de contactul direct cu realitățile nu este decât o pură metafizică»[39];
- abordărilor unifactoriale în explicarea fenomenelor sociale: „Orişice exclusivism teoretic ni se pare primejdios. De ce afirmăm aceasta? Pentru că ştim că nu există fenomen mai complicat decât viața neamurilor. A-l reduce la simplu este a-l judeca simplist. Fatal, în sociologie, formula simplă este o formulă înşelătoare, imperialismul unei singure dogme fiind imperialismul improvizatorului grăbit"[40];
- confundării cunoaşterii ştiințifice cu cea de tip spontan (prin simplă participare la un fenomen, în absența oricărei grile ştiințifice)[41].

A fost firesc ca spațiul de mentorat pe care Stahl a reuşit să îl cultive cu știință, pasiune şi dăruire, pe tot parcursul vieții sale profesionale, să dea roade. Începutul semnificativ al afirmării acestei vocații a fost la Nereju, după cum mărturisea profesorul în convorbirile sale cu Zoltan Rostás:

> „(...) *în genere, rostul meu în aceste monografii a fost să fiu un fel de dascăl sau de dădacă a tuturora. Aproape cu fiecare în parte stăteam de vorbă, şi discutam, şi puneam problema.*
> – ***De la Ruşeţu începând, sau mai mult de la Nereju?***
> *– Mai mult de la Nereju, da. La Ruşeţu de-abia intrasem, de-abia începusem. Mă descurcasem, dar n-aveam niciun fel de pretenții. Dar, de la Nereju începând, am fost în permanență un mentor, ca să zic aşa, al celor mai tineri decât mine. Şi cu toții am discutat problemele lor profesionale în adâncime.*"[42]

O bună parte din ecourile internaționale din perioada comunistă la publicațiile profesorului Stahl au fost, direct, efecte de mentorat cu tineri

[39] Idem, *Eseuri critice despre cultura populară românească*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1983, p. 295.

[40] Idem, *Teoria abisală a d-lui Lucian Blaga…*, ed. cit., p. 17.

[41] Idem, *Satul românesc. O discuție de filosofia şi sociologia culturii…*, ed.cit., p. 489–502.

[42] Z. Rostás, *Monografia ca utopie: interviuri cu Henri H. Stahl (1985–1987)*, Bucureşti, Edit. Paideia, 2000, p. 51.

specialişti, fie veniţi din străinătate să facă teren în România[43], fie plecaţi definitiv din ţară[44] după ce avuseseră şansa de a lucra cu profesorul Stahl.

5. **DISCUŢIE**

Teza policentrismului Şcolii Sociologice de la Bucureşti găseşte, prin argumentele aduse, sper, o consistentă susţinere pornind de la opera lui Henri H. Stahl. Ideea este de reluat şi prin conceptualizări suplimentare şi pe cazul altor foşti membri ai Şcolii. Biblioteca virtuală a Şcolii Sociologice de la Bucureşti (SOCIOLBUC)[45], prin extinderile ei treptate, va putea contribui şi la lămurirea acestei teme.

Analiza anterioară a urmărit particularităţi de structurare a Şcolii Sociologice de la Bucureşti din perspectiva cercetărilor realizate, a textelor publicate. Schimbarea de perspectivă, cu mutarea accentului pe experienţa directă a mentoratului, poate aduce note importante în discuţie. Imaginea publică despre ceea ce s-a numit Şcoala Gusti a rezultat, în foarte mare măsură, din percepţia interacţiunilor care au avut loc între Gusti şi elevii săi . Pentru cei care nu au mai interacţionat direct cu Gusti, ci cu elevi ai acestuia, precum Golopenţia, Herseni sau Stahl, procesul a fost diferit. Paradigma de cercetare şi, implicit, comunităţile de practică ştiinţifică au fost diferite. Gusti a rămas un termen privilegiat de referinţă, dar modelele mentorului direct au început să conteze din ce în ce mai mult. Este foarte probabil că pentru elevii elevilor lui Gusti, au căpătat sens din ce în ce mai mult mentorate sau „şcoli" înrudite între ele, de tipul Gusti-Stahl, Gusti-Herseni sau Gusti-Golopenţia. Rămâne să fie explorată şi această ipoteză prin analize de istorii orale, precum cele publicate de către Mihăilescu şi Rostas[46], sau prin portrete ştiinţifice ale foştilor mentori[47] sau restituiri integrale ale operei, corespondenţei şi biografiei unora dintre gustişti[48].

[43] Este cazul lui Daniel Chirot, traducător în engleză al lucrării despre vechile comunităţi săteşti din România (Stahl, 1969). În 1979 publică o intrare despre Henri H. Stahl (în Chirot, 1979).

[44] Mattei Dogan, fost doctorand al lui HHS (vezi, spre exemplu, recenzia sa la cele trei volume despre Nerej, publicată în *Population*, 1947), Michael Cernea, ajuns sociolog la Banca Mondială din 1974 (vezi, spre exemplu, materialul din 1996), Paul H. Stahl (vezi site-ul http://www.phstahl.org/en/bibliography/volumes) etc.

[45] Prezentul material a fost elaborat în contextul pregătirii secţiunii Henri H. Stahl din cadrul Arhivei Electronice a Şcolii Sociologice de la Bucureşti SOCIOLBUC (http://sas.unibuc.ro/index.pl/sociolbuc).

[46] I. Mihăilescu & Z. Rostas, *Dialog neterminat*, Bucureşti, Edit. Curtea Veche, 2007.

[47] S. Chelcea, *Traian Herseni – clasic al psihosociologiei româneşti*; G. Geană, *Exemplaritatea unui destin*, ambele în *** *Traian Herseni în critica vremii*, M. Diaconu, C. Constantinescu, C. I. Herseni (ed.), Piteşti, Edit. Universităţii din Piteşti, 2007.

[48] Sanda Golopenţia, *Cronologie*, în A. Golopenţia, *Opere completei*, vol. I (*Sociologie*), S. Golopenţia (ed.), Bucureşti, Edit. Enciclopedică, 2002; idem, *Introducere*, în Anton Golopenţia, *Rapsodia epistolară III*, Bucureşti, Edit. Enciclopedică, 2012.

În forma ei interbelică, Şcoala Sociologică de la Bucureşti a fost o „comunitate de practică”[49], de cercetare şi acţiune structurată prin câteva paradigme inter-relate: a) monografismul de concepţie gustiană, în faza iniţială, b) ulterior cercetarea comunitar-regională centrată pe probleme şi c) dezvoltare comunitară ca formă de intervenţie socială. Asociate la acest nucleu au fost şi cercetările de istorie socială ale lui Stahl şi alte abordări particulare de ordin teoretic, în principal, la Herseni şi Vulcănescu.

Destructurarea instituţională a Şcolii, provocată de război şi, ulterior, de comunism, a dus la dezagregarea comunităţii de practică. În anii ’60 nu se mai poate reconstitui o comunitate de practică a cercetării sociale de tipul celei interbelice. Puntea de legătură cu vechea comunitate de practică ştiinţifică este asigurată de H. H. Stahl şi T. Herseni. Mentoratul se face pe liniile metodologice ale vechii şcoli, cu focalizare pe abordările comunitar-regionale, dar prin distanţare clară faţă de monografismul integralist. Stahl aduce în prim planul activităţii sale de cercetare temele de sociologie istorică abordate începând cu Nerejul. Pentru cei care nu au ajuns să lucreze direct cu elevi de elită ai lui Gusti, tendinţa este ca raportările să fie făcute strict la opera lor, fără a mai menţiona calitatea acestora de vechi membri ai Şcolii Sociologice de la Bucureşti.

[49] E. Wenger, *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*, Cambridge University Press, 1999.